

УДК 811.112.2'255.4:821.112.2Ман7Буд.09

Луник Світлана Володимирівна

студентка VI курсу, факультет іноземних мов

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Україна

Запововський Микола Володимирович

асистент кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Україна

ЛЕКСИЧНІ, СИНТАКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Т.МАННА «БУДДЕНБРОКИ»

***Анотація.** У даній статті піднімається питання особливостей україномовного перекладу німецькомовної художньої літератури кінця XIX століття на прикладі перекладу роману «Будденброки», який був написаний німецьким письменником Т. Манном. Переклад здійснював видатний український перекладач Є. Попович. Особлива увага приділяється лексичним, синтаксичним та стилістичним характеристикам перекладу, як засобам для відтворення структурно-композиційних особливостей роману.*

***Ключові слова:** лексичні, синтаксичні, стилістичні особливості, переклад, німецькомовна художня література.*

Об'єктом дослідження у статті є проблеми, що виникають при перекладі художнього твору з німецької мови на українську.

Предметом дослідження є лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості перекладу роману Т. Манна «Будденброки».

Актуальність обумовлюється важливістю дослідження особливостей перекладу з німецької художнього роману і його специфіки, а також недостатньою вивченістю специфіки україномовного перекладу німецькомовної художньої літератури.

Матеріалами дослідження виступають роман Т. Манна «Будденброки», його переклад Є. Поповичем та ряд праць, які присвячені аналізу творчості німецького письменника Т. Манна та відповідно направлені на вивчення особливостей стилістики українського перекладу при художньому відображенні синтаксичних і лінгвістичних складових роману Т. Манна «Будденброки».

В рамках визначення паралелей в порівнянні роману Т. Манна «Будденброки» обрано варіант перекладу роману, здійснений Є. Поповичем та наукові матеріали, які в повній мірі дозволяють простежити та порівняти специфіку перекладацького новаторства Є. Поповича в рамках української адаптації роману.

Художній переклад тексту вважається найбільш складним з письмових видів перекладу. Станом на сьогоднішній день можна поправу сказати, що «художній переклад тексту» є не стільки особливим видом перекладу, скільки окремим видом мистецтва. І якщо технічний переклад, переклад документів, юридичних і фінансових текстів – це об'єкти майстерності досвідченого професійного перекладача то художній переклад буквально стоїть на роздоріжжі ремесла, професії і мистецтва [1, с.22]

Особливостям перекладу німецької художньої літератури займалася досить значна кількість українських науковців серед яких: Є. Попович, Л. Старицька-Черняхівська, О. Черняхівський, І. Стешенко, Б. Грінченко, М. Вороний, М. Павлик та Ф. Федорців, А. Крушельницький, М. Голубець та ін.

Перекладачі зазначали, що головною проблемою відтворення іншомовного тексту є не складність передачі сенсу, а передача унікального авторського стилю, естетики, багатства мовних засобів, які впливають на атмосферу і настрої, закладені в творі.

При перекладі художнього твору переслідують три основні цілі:

- 1) передати індивідуальний стиль письменника;
- 2) передати своєрідність культури, відображеної в тексті;
- 3) познайомити читача зі змістом книги [3, с. 41].

Німецькомовна література кін. XIX – поч. XX століть характеризується деталізацією в зображенні дійсності, використанням буденної мови, жаргонізмів, діалектизмів.

Роман «Будденброки» («Buddenbrooks. Verfall einer Familie») – дебютний роман німецького письменника Т. Манна, який згідно із його задумом подається читачеві, як художньо стилізована сімейна хроніка.

Структура роману «Будденброки» абсолютно традиційна для подібних романів-хронік. Для письменника характерна епічна неквапливість і навіть відома сповільненість дії, плавність і ґрунтовність опису. Цими своїми рисами Т. Манн продовжує реалістичні традиції XIX ст..

«Будденброки» Т. Манна характеризуються надзвичайно розгорнутим синтаксисом, згадкою безлічі деталей, які використовуються автором при описі будинку, де проживає сім'я, внутрішнього світу персонажів твору, а також їх зовнішності, широким зображенням окремих епізодів, великою кількістю діалогів та внутрішніх монологів. Можна помітити, як фрази стають простіше, багато з них закінчуються трьома крапками, але жодна з них не обірвана:

«... Aber, Vater, diese böse Feindschaft mit meinem Bruder, deinem ältesten Sohne ... Es sollte kein heimlicher Riß durch das Gebäude laufen, das wir mit Gottes gnädiger Hilfe errichtet haben ... Eine Familie muß einig sein, muß zusammenhalten, Vater, sonst klopft das Übel an die Tür...» [5, с. 44].

«...Але, тату, ця прикра ворожнеча з братом, з вашим старшим сином... Не можна допустити, щоб невидима тріщина розколола будівлю, яку ми з божою допомогою спорудили... Родина повинна жити в згоді, триматися гуртом, а то в двері постукає біда...» [9, с. 53]. До особливостей стилю Томаса Манна відноситься часте вживання епітетів, метафор. До особливостей його синтаксису відносяться предметне зіставлення, метою якого є підкреслити зовнішню та поверхневу схожість героїв роману [7, с.86–90].

Варто зауважити, що література того часу характеризувалась появою в творах елементів повсякденної мови, жаргонізмів і діалектизмів. Твори Томаса Манна не є виключенням. Всі герої роману є представниками різних

географічних областей. Мова персонажів звертає на себе увагу з самого початку оповіді завдяки характерним висловлюванням старого Будденброка, що містять французьку і нижньонімецьку: «*Je, den Düwel ook, c'est la question, ma très chère demoiselle!* [, с. 3]». Особливості мови старого Будденброка, таким чином, історично обґрунтовані і характеризують в романі комерційну рису представників бюргерства. Таким чином, всі відхилення від літературної норми в романі мають стилістичну значимість і є носіями важливої для художньої інформації. Виникає питання, які можливості має перекладач для передачі цієї інформації при перекладі.

Перекладачі по-різному відповідають на це питання. М.Я. Цвіллінг вважає, що діалект відтворюється в перекладі з великими труднощами і з неминучими втратами [2, с. 5].

Використання діалекту в романі Томаса Манна «Будденброки» є свідомим авторським відбором засобів в національній мові і в живій мові для досягнення певних комунікативних і художніх ефектів.

Використання діалектної мови в романі виконує характерологічні, символічну, емотивну і сатиричну функції.

Безперечно, незамінними «помічниками» перекладача можна назвати перекладацькі трансформації чи модифікації. Так, наприклад, на думку Р. К. Мін'яр-Белоручевого, «трансформація» – основа більшості прийомів перекладу. Вона полягає у зміні формальних (лексичні та граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, що призначена для передання [6, с. 201]. В. М. Комісаров вважає, що «відношення між відрізком оригіналу та відповідним відрізком перекладу можна представити як перетворення (трансформацію) першого у другий за певними правилами» [4, с. 164].

Є. Попович при реалізації перекладу роману застосовував лексичні перекладацькі модифікації (ПМ) які були основані на способі заміни, відповідно у процесі перекладу заміні можуть підлягати такі граматичні одиниці, як форми слів, члени речення, типи синтаксичного зв'язку і ін.

Окрім граматичних одиниць заміни можуть піддаватися і лексичні, у зв'язку з чим можна говорити про граматичні та лексичні заміни. У перекладацькій практиці виділяють також комплексні лексико-граматичні заміни, так як замінюватися можуть не тільки окремі одиниці, а й цілі конструкції.

Незважаючи на те, що між українською мовою та німецькою мовою існує значна граматична схожість, ця подібність є лише частковою і не повинна приховувати від перекладача суттєвих розбіжностей між цими двома мовами в області їх граматичної будови. Навіть граматичні категорії, здавалося б, ідентичні в обох мовах, насправді за обсягом своїх значень, функцій і охопленням лексичного матеріалу ніколи не збігаються повністю.

Так, наприклад, як в українській, так і в німецькій мові іменники мають форму однини і множини, проте навіть між цими настільки, здавалося б, подібними граматичними формами, повного семантичного та функціонального збігу немає, наприклад: «*Ich komme in Geschäften*» [5, с. 60]. «*Я прийшов у справі*» (переклад Є. Поповича) [9, с. 29]. У даному прикладі вибір числа іменника безпосередньо залежить від дієслова, до якого воно відноситься.

Варто зазначити, що в українській мові вислів «у справах» ми вживаємо з дієсловом недоконаного виду «*ходить*», а вираз «у справі» вживається з дієсловом «*прийти*», який має досконалий вид. В даному прикладі перекладач Є. Попович вжив дієслово *прийти*, отже «*in Geschäften*» він переклав як «у справі», замінивши при цьому форму множини на форму однини. Вказана вище ПМ проведена перекладачем відповідно до норм української мови.

Для Є. Поповича при реалізації ПМ основаних на замінах складного речення дуже часто спостерігаються різні види трансформацій, наприклад «*Sie gingen gemeinsam, weil sie einmal Nachbarinnen waren, aber meistens ärgerten sie einander*» [5, с. 111]. «*Вони були сусідами і ходили в школу разом. Всякий раз Юльхен намагалася викликати заздрість у Тоні*» (переклад Є. Поповича) [9, с. 52]. В даному прикладі перекладач виконав заміну складного речення на два простих, одне з яких містить однорідні члени речення. Частина речення, які були

пов'язані причинним зв'язком, він зробив однорідними, трохи змінивши семантику всього речення. Хоча перекладач Є. Попович в даному випадку міг реалізувати максимально дослівний переклад, зберігши при цьому ідею автора оригіналу, наприклад: «Вони ходили в школу разом, тому що їм було по дорозі, але при цьому всіляко намагалися дошкулити один одному».

Як вже було сказано, текст в романі «Будденброки» вирізняється своєю семантичною структурою і, зокрема, містить імпліцитну інформацію, що є особливістю даного витвору. Проте для перекладача переклад такої інформації є нелегким завданням. Часто ті чи інші речення змушують перекладача працювати відповідно смисловій спрямованості цілісного тексту, не давати буквального перекладу, використовувати приховані семи.

На підтвердження цієї думки розглянемо наступний приклад: «*die Konsulin drohte ... mit ihrer zarten Hand*» [5, с. 156].

Словник Клаппенбах дає наступну семантичну характеристику слова «*zart*»: *fein* (тонкий, вишуканий), *weich* (м'який, гнучкий), *dünn* (ніжний, слабкий) і ін. [10, с.480]. Простежимо складність смислової структури слова *zart* і порівняємо актуалізацію семи «випещений» в тексті роману «Будденброки».

Одне зі значень слова *zart*, як видно з вище перерахованих сем, – *weich*. Слово *weich* в поєднанні *weiche Haut haben* набуває значення *glatt* (див. Словник Клаппенбах). *Glatt* в свою чергу в поєднанні *glatte Hände* має значення «без шорсткостей, тобто доглянутий, випещений». Таким чином «*zarte Hand*» актуалізує приховану сему «доглянутий, випещений».

Що стосується стилістичної характеристики перекладу роману, як приклад можна розглядати переклад ситуації, коли, бажаючи дізнатися думку Йоганна Будденброка про революцію, консул Лебрехт Крегер розмірковує вголос і не дає права пану Крегеру використовувати у своєму мовленні просторічне «*ризикувати власною шкурою*», тому при функціональній передачі перекладу даного моменту Є. Попович, задля збереження експресивно-стилістичного забарвлення, незважаючи на наявність фразеологічного відповідника в українській мові, з метою актуалізації змісту вдається до застосування

функціональних аспектів нефразеологічного перекладу: «*Sehen Sie, Schwiegervater, die Revolution ist in Berlin an ästhetischen Teetischen vorbereitet worden ... Dann hat das Volk die Sache ausgefochten und seine Haut zu Markte getragen...*» [8, с. 153]. «*Бачите, тату, революцію підготовано в Берліні, за естетично прибраними столами за чаєм... Потім її підхопив народ, ризикуючи своїм життям...*» [9, с. 124].

Досить актуальним з функціональних аспектів в дослідження перекладу є розгляд перекладу фразеологічної одиниці (ФО) з соматичним компонентом «*den Kopf schütteln*», котре вжито Т. Манном для передачі моменту вражень від «відмови», що отримує хлопець від дорослого, який забороняє заходити до кімнати: «*Und jedesmal streckte der kleine Johann seinen Arm in dem blauen mit einem Anker bestrickten Matroselärmel waagrecht vor der Tür aus, schüttelte den Kopf und sagte nach einem Augenblicke des Schweigens leise und fest: «Niemand darf hinein»* [5, с. 212]. «*І кожного разу маленький Йоганн простягував горизонтально перед дверима руку у синьому в'язаному якорем матроському рукаві, хитав головою і після хвилинного мовчання тихо й твердо казав: Не заходити*» [9, с. 112].

У випадку коли з соматичним компонентом «*den Kopf schütteln*» в оригіналі роману вжито для позначення подиву дівчини, що підкріплюється авторським «*поглянула здивовано*», то при перекладі Є. Попович використовує фразеологічний еквівалент з метою збереження образу та експресивно-стилістичного забарвлення, жодних трансформацій не використано. «*Was tun?*» – *wiederholte den Konsul, indem er den gesenkten Kopf schüttelte* [5, с.358]. «*Що робити?*» – *повторив консул, похитавши опущеною головою* [9, с. 174].

Відповідно наведені приклади акцентують увагу на тому, що ФО у конкретній мовленнєвій ситуації, зокрема у контексті художнього твору, набувають певного відтінку та емоційно-експресивного змісту.

Таким чином, зроблені спостереження приводять до наступних висновків:

1) Художній переклад – особливий напрямок в перекладознавчій діяльності, що полягає в перекладі художнього твору з однієї мови на іншу. Головною проблемою цього виду перекладу є передача унікального авторського стилю, естетики, багатства мовних засобів, які впливають на атмосферу і настрої, закладені в тексті. Важливо враховувати те, якими засобами передається художній твір в процесі «перекладу» з однієї культури в іншу. Окрім передачі діалектної лексики при перекладі роману «Будденброки» Т. Манна необхідно звертати увагу на інформацію, що містить імпліцитне навантаження.

3) Україномовний переклад німецької художньої літератури належить до списку завдань, якими займалися і досі займаються українські перекладачі, літературознавці та германісти. Кожен перекладач керується певним баченням німецькомовної картини світу та користувався власними критеріями щодо якісного перекладу. Труднощі сприйняття тексту полягають в правильному розумінні соціальних, моральних, естетичних та інших рис епохи, причому того, як вони відображені не тільки в творах даного автора, його сучасників, письменників, звертаються до одного й того ж історичного періоду, але і в творах, написаних з проміжком в кілька десятиків років.

4) Переклад художньої літератури не обходиться без використання перекладацьких трансформацій. Є. Попович при реалізації перекладу роману застосовував різного роду перекладацькі модифікації (ПМ), що були проведені перекладачем відповідно до норм української мови. Виконуючи свою роботу Попович уникав максимально дослівного перекладу. При перекладі фразеологізмів задля збереження експресивно-стилістичного забарвлення, з метою актуалізації змісту, вдається до застосування функціональних аспектів нефразеологічного перекладу.

Перспектива подальшого дослідження вбачається в порівняльному описі труднощів, які виникають при відтворенні цього роману на основі різних перекладів, а також інших мов.

Список джерел:

1. Алімов, В. В. Теорія перекладу. Переклад в сфері професійної комунікації: навч. Посібник / В. В. Алімов. - М.: КомКнига, 2006. – 160 с.
2. Бархударов, Л. С. Мова і переклад: питання загальної та приватної теорії перекладу / Л. С. Бархударов. – 3-е вид. – М.: URSS: Видавництво ЛКИ, 2010. – 235 с.
3. Владімірова, Н. Г. Передача індивідуального стилю автора при перекладі. / / Н. Г. Владімірова. // Лексико-граматичні питання теорії перекладу у ВУЗі: ЛДП, 1984. – 75 с.
4. Комісаров В. М. Сучасне перекладознавство. / В. М. Комісарів – М.: Изд-во «ЕТС», 2000. – 424 с.
5. Манн, Т. Buddenbrooks. Деградація сім'ї / Томас Манн. – М.: Видавництво іноземної літератури, 1956. – 735 с.
6. Мін'яр-Белоручев Р. К. Теорія і методи перекладу. / Р. К. Мін'яр Белоручев – М.: Московський ліцей, 1996. – 290 с.
7. Сильман Т. І. Проблеми мовного стилю Томаса Манна / Тамара Ісаківна Сильман // Учений. Зап. Ленінгр. Держ. Пед. Ін-ту ім. А. І. Герцена. – Л.: Лениздат, 1960. – 190 с.
8. Томас Манн і наук. Buddenbrookhaus, центр Генріха і Томаса Манна / Вид. Engelhardt. – Любек: Dräger, 1999. – 268 с.
9. Томас Манн. «Будденброки» укр. Переклад Євгена Поповича, Київ: Дніпро, 1973. – 590 с.
10. Klappenbach/Steinitz: Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache (WDG). Große Lexika und Wörterbücher Europas: Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts. – 1977. – 2130 S.